

גליון "מן הבאר"

דברים נפלאים מדובשנה של תורה

גליון מס' 2 - שבט תשפ"א

בדין מי שאכל קודם הבדלה:

הנה מי שעבר איסור ואכל קודם הבדלה הרי הוא סומך על ההבדלה על הכוס שיעשה אח"כ. אולם באם לא אמר בתפילתו 'אתה חוננתנו' קנסוהו חז"ל שיחזור ויתפלל תפילת ערבית (סי' רצ"ד ס"א). – ויש לעיין כמה הוא השיעור של אכילה בכדי שיתחייב לחזור על מעריב. ומצאנו בדברי השולחן ערוך הרב (שם) שכתב שאפי' כשטעם 'מאומה'. אולם שיבלחט"א דעת מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א שרק כשאכל כשיעור כזית או ככותבת (- מספקא ליה כמה השיעור) צריך לחזור¹ [בדין שתיית מים קודם הבדלה עיין הערה²]

* * *

פלפולא דאורייתא:

הנה יש לעיין למה לא התירו ביום טוב לאכול 'מאכל מוקצה' משום אוכל נפש? – כתב בשולחן ערוך הרב (סי' ק"ט) שזהו כיון שלא התירו משום אוכל נפש לאכול מאכלות אסורות, ומוקצה זהו מאכל אסור. [ובשו"ת רעק"א קמא סי' ה' דן האם לחולה שאין בו סכנה הותר לאכול מוקצה, ויש שהוכיחו שזה מותר בשביל חולה שאין בו סכנה.]

* * *

מעורר ישנים:

בדין ברכה כשידיו אינם נקיות: כתב המשנה ברורה (סי' קפ"א סקכ"ג, ובשער הציון שם סקל"ב) שבכל ברכה אם ידיו מטונפות לא יברך הברכה עד שיקנח ידיו³. [ובמשנה ברורה מוכח שדין זה הוא רק באיסטניס, אולם בשער הציון שם מוכח דזהו אף בכל אדם, וכדהעיר כן בשונה הלכות הובא רק זה 'במשנה ברורה' מהדורת 'דרשו' שם.]

¹ הובא כל זה בספר אגן הסהר (ח"ב אות קס"ב). והובא שם שהגאון רבי אברהם גניחובסקי זצ"ל נקט לדינא כדברי השועה"ר. והנה הגאון רבי יעקב גרינוולד שליט"א ציין לי בזה לס' שש"כ (ח"ב עמ' רמ"ב, הערה פ"ה) שכתב: ועיין ספר תולדות שמואל מצוה א סי' ד' ס"ק ג, שמסתפק מהו השיעור של אכילה שיצטרך לחזור ולהתפלל. ע"כ. ופלא שנעלם ממנו דברי השועה"ר דלעיל. שו"ר שגם בשו"ת אור לציון (ח"ב פכ"ב ס"י) כתב להסתפק מהו השיעור דקנסינן ליה באכל קודם הבדלה אם ה"ז בכל שהוא, או בכזית ורביעית, וכתב שלמעשה אין חוזר ומתפלל אא"כ טעם כזית מאכל או רביעית משקה.

והנה נידון זה מתלא תליא בעוד נידון, מה הדין במי ששכח להבדיל בתפילה, וקודם הבדלה על הכוס הוא בירך ברכה על מאכל, ומיד קודם שאכל הוא נזכר שהוא עומד לפני הבדלה, כיצד יעשה דהא אם יאכל כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, הרי יצטרך מכח אכילתו לחזור על תפילת ערבית וא"כ עדיף לו שלא יטעם, או שמא י"ל שמה שחוזר על מעריב משום קנס אין זה מקרי שברכותיו לבטלה. ולמעשה נח' בזה האחרונים אי עדיף שיאכל ויחזור על מעריב או שלא יאכל. אולם לפי"ד הגר"ח ק שליט"א והאור לציון והצד בס' תולדות שמואל – לא מתחיל הנידון, כיון שיכול לטעום קצת ולא יצטרך מכח זה לחזור על מעריב כיון שאכל פחות מכשיעור. – כן העיר לי הגר"י גרינוולד שליט"א מפי השמועה, וכ"כ באגן הסהר שם. ושו"ר בענין זה מ"מ לרוב, בספר גם אני אודך תשובות הגר"ר מתתיהו גבאי שליט"א ח"א עמ' ק"ו, וציין בזה לספר חשוקי חמד ע"ז ס"ב ע"א, ולשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' ק'. ועוד.

² בדין שתיית מים קודם הבדלה: הנה שתיית מים מותרת קודם הבדלה מעיקר הדין (סי' רצ"ט ס"א). אולם עפ"י קבלה יש להחמיר בזה וכדאיתא בכתבי האר"י הובא בכף החיים (סק"ו). – ולגבי שתיית מים קודם הבדלה במוצאי יום הכיפורים: הנה בספר מועדי הגר"ח (ח"ב עמ' ר"ס, מתשובות הגר"ח ק שליט"א) כתב בזה"ל; שאלה: אם מותר לשתות מים קודם הבדלה במוצאי יו"כ בשע"ד. תשובה: לא. – עוד ציין שם המחבר (ידידי הגאון המופלא רבי מתתיהו גבאי שליט"א) לשו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"א סי' קכ"ט דשרי. ולשד"ח מערכת יוה"כ ס"ד אות ב'. ולשש"כ פס"ב סי' כ"ה. ולס' מועדי ישראל ימים נוראים סי' רמ"ה. ובס' אמרות משה רשימות הקה"י ח"ה שהביא מהגר"ז זצ"ל שמותר. ולס' שיח התורה עמ' שי"ב מה שהשיב בזה מרן הגר"ח ק שליט"א. ובשו"ת אור לציון ח"ב פכ"ב ס"ז. ובשו"ת אבני דרך ח"י סי' ע"א. ובשו"ת אדרת תפארת ח"ו סי' נ"ג. ע"כ.

³ עוד ראיתי בפסקי תשובות שם שהביא מהאחרונים שדבר זה שאין לברך ברכה בידיים מטונפות - זה דבר חמור מאד, והביא מהזהר הק' שמי שמברך ברכה בידיים מטונפות חייב מיתה ר"ל. – והנה העירני הגאון רבי אליעזר דוד שפירא שליט"א שלכאור' צריך ביאור האם דין זה הוא דוקא על הידיים שיהיו נקיות בשעת הברכה, או אף על פניו שהם גלויות או בגדיו, וזה

- משא ומתן בהלכה -**בדין בירך ברכה על מאכל של חברו האם ברכתו היא לבטלה או לא:**

הנה יש לעיין מה ההלכה למעשה, לגבי [הדבר השכיח אצל הילדים] כשאחד מברך בורא מיני מזונות על מאכל של חברו, ועי"כ חבירו יביא לו לאכול מזה, כדי שלא יכשל באיסור ברכה לבטלה. – ושמעתי לצדד שבאופן זה הרי אין ברכתו מועלת כלל ועיקר, דהוי כבירך על דבר שלא בא לעולם.

'דעת תורה' ממרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א:

תשובה: כיון שלא היתה לו רשות לאוכלה כלל, אין חברו חייב לתת לו. – ובכל זאת אם הסכים ונתן לו יצא בברכה זו ולא צריך לברך פעם שניה.

תשובת הגאון רבי אברהם זנגר שליט"א:

כוונת כת"ר לדין השו"ע ר"ו ס"ה דהמברך על פרי שאינו לפניו ותלוי בדעת אחרים שיביאוהו אליו לא חלה הברכה.

אולם הלא בעה"ב מוציא את בני ביתו בברכת בפה"ג בקידוש וברכת המוציא על הפת אע"פ שהם תלויים בדעת אחרים שיחלק להם את היין והפת.

ואפשר דהא דתלוי בדעת אחרים מעכב הברכה מלחול הוא רק באופן שיש חשש כלשהו שלא יביאו לו הפרי, אבל אם קרוב לודאי שיביאו לו הפרי חלה הברכה, וכן מבואר בב"י דהטעם דלא חלה הברכה הוא משום דאפשר שלא יביאו לו, וכ"כ בספר שערי הברכה פ"ג הערה ק"א בשם שו"ת ויאמר אברהם סי' ט"ז דאם ציוה לבנו להביא לו הפרי חלה הברכה כי ודאי יביא לו, וכן אם הפרי לפניו אלא שאינו יכול לאכול לבדו ואחר מאכילו יכול לברך כי ודאי יאכילנו. ולפ"ז לגבי שאלת כת"ר יהא תלוי אם בשעת הברכה קרוב לודאי שחבירו יתן לו לאכול.

אך יש לדחות ראיה זו, דיעו"ב במשנ"ב סי' ק"צ סקי"ט בשם המג"א דבכוס של נישואין שאין כל המסובים יודעים אם יגיע אליהם הכוס (או שיגמרו לשתותו לאחר טעימת חלק מהמסובים) מ"מ אם נתכוונו המסובין להדיא לצאת בברכת המזמן אם יגיע אליהם הכוס יוצאים בברכתו, ובכה"ג הרי הכוס תלוי בדעת אחרים ויש ספק אם אכן יגיע אליהם ואעפ"כ מהני הברכה.

וביאור הדבר שמעתי מהגר"י בן סניור שליט"א דהיכא דהברכה חלה אצל המברך מהני נמי לחול אצל השומעים, בדומה למה שחידש הרמ"א סי' קס"ז ס"ו דאם חלה הברכה אצל המברך הרי היא חלה אצל השומעים אף אם הפסיקו השומעים בדיבור בין הברכה לאכילה, והוא חידוש רב. [ועי' מאמר מרדכי סי' ר"ו סק"ח ד"ה ונראה שחידש חילוק דומה, דאם בירך על פרי ונפל מידו יכולה הברכה לחול על פרי אחר אע"פ שלא היה לפניו בשעת הברכה הואיל ובעת הברכה היתה ראויה לחול על הפרי שאחז בידו, וכ"כ בספר ישועת דוד (סי' ב' ד"ה והנה אולי), ועי' ספר שמעתתא דברכות (עמ' 259) מש"כ לבאר בזה ואכמ"ל].

אולם בספר חוט שני הל' ברכות עמ' ר"ב ושו"ת אבני ישפה ח"א סי' מ"ג כתבו להוכיח מד' המג"א הנ"ל גבי כוס של נישואין דכל שהפרי נמצא לפניו חלה ברכתו אפי' אם הוא תלוי בדעת אחרים ולא ברור שיתנו לו, ורק כשאין הפרי לפניו אמרינן דכל שלא ברור שיגיע אליו הוי כאינו קיים ולא חלה עליו הברכה. ועפ"ז כתב באבני ישפה שם אודות שאלת כת"ר בילד שראה דבר מאכל ביד חברו וקפץ ובירך דחלה ברכתו.

ולענ"ד נראה לחלק בזה, דנראה ביאור היסוד הנ"ל דהוי כעין הכלל דאין ספק מוציא מידי ודאי, דאם הפרי לפניו אזי רק אם ברור שלא יתנו לו לברך עליו לא חשיב כנמצא לפניו אבל אם אינו לפניו אזי רק אם ברור שיבאוהו לפניו חשיב כנמצא לפניו מחמת כן, ולפ"ז אם הפרי לפניו בשעת הברכה אך קרוב לודאי שלא יתנו לו לא חלה ברכתו, ולכן בציור הנ"ל שילד בירך על פרי שביד חברו אם בשעת הברכה לא הסכים לתת לו ורק לאחר הברכה הפצירו בו לתת לו כדי למונעו מברכה לבטלה ונמלך והסכים, בכה"ג לא חלה הברכה.

שאלה עצומה, **שוב הראה** לי בזה את דברי הכף החיים שם דהא דבעינן ידיים נקיות בשעת הברכה היינו מדכתיב "שאו ידיכם קדש", הרי שאין זה כהפשטות שזהו משום כבוד הברכה, וכיון שכן א"כ זה שייך רק בידיים ולא בפניו ובגדיו. וזה נפלא.

שאלה: ילד ראה סוכריה ביד חברו ובירך עליה "שהכל" (כדי להכריח את חברו לתת לו את הסוכריה כדי שלא תהיה ברכה לבטלה), האם חברו חייב לו את הסוכריה? (גליון 'מים חיים' שבט תשפ"א עמ' ב'. – אשר בא לידי בסייעתא דשמיא בעת עריכת הדברים).

- משא ומתן בהלכה -**בדין אמירת "עלינו לשבח" עם הציבור – תשובת הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א:**

האם כשהציבור אומרים "עלינו לשבח" והוא אוחז באמצע קוה אל ד', האם צריך להפסיק ולומר עמהם, או לא, כיון שהוא ג"כ מתפלל.

וד"ז שאלתי לכמה חכמים בזמן אחר זמן, והיו בזה מחנה מול מחנה, ואשמח מאד לדעת בזה את דעת כת"ר.

יום ב' פ' וארא פה אופקים

לכב' הרב בנימין שלזינגר שליט"א,

אחדשה"ט.

בתשובה לשאלתך:

(א) הנה איתא (בש"ע או"ח סימן ס"ה סעיף ב') קרא קריאת שמע, ונכנס לבהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו.

וכתב שם המשנה ברורה (ס"ק ט) שקורין ק"ש - וה"ה שאר דבר שהצבור אומרים כגון תהלה לדוד או עלינו קורא עמהם שכן דרך ארץ, עכ"ל.

(ב) והיה אולי אפשר לדייק שרק אם נכנס לבית הכנסת ועדיין לא התחיל להתפלל יאמר עמהם, אבל באמצע התפילה [אפילו במקום שמותר להפסיק] אינו חייב להפסיק ולומר עמהם.

אמנם היות שבק"ש צריך לומר עמהם כל שעומד במקום שמותר להפסיק, ואם נמצא במקום שאסור להפסק צריך לכסות עיניו ולהמשיך תפילתו באופן שנראה כקורא עמהם, כמבואר שם בשו"ע בהמשך הסעיף (וע"ש במ"ב ס"ק י"א). לכן נראה לכאור' שה"ה גם בשאר דברים יש לומר עמהם כל שעומד במקום שמותר להפסיק.

(ג) וכבר נחלקו בזה הדעות, כמבואר בספר פתחי תשובות סימן קל"ב אות ז'. ולכן מצד הדין יכול לעשות כפי רצונו.

(ד) אמנם לענ"ד עדיף לומר עלינו עם הציבור. שכבר כתב המגיה לספר הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) דיני הפסק וטעות בתפילה, סימן ה' הערה 5 ש"זהו כבודו של מלך לומר 'עלינו לשבח' עם הציבור". והרי חייב כל אדם לכבד את המלך.

(ה) אולם אין להפסיק באמצע ענין, לכן הסדר כאן הוא כך:

א. אם התחיל לומר "קוה" יסיים את הפסוק ואז יאמר עלינו.

ב. אם התחיל "אין כאלקינו" יסיים עד "אתה הוא מושיענו", ואז יאמר עלינו, ולאחר הקדיש שאחריו ימשיך "אתה הוא שהקטירו וכו' פיטום הקטרת" וכו'.

ג. ואם כבר התחיל לומר סדר הסממנים, לא יפסיק באמצע מנין סממני הקטרת (ראה סימן קל"ב בדברי הרמ"א סוף סעיף ב'). אלא יאמר עד "רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא". ואז יאמר עלינו, ולאחר הקדיש יתחיל שוב מ"רבי נתן אומר", כדי שלא להתחיל בדבר לא טוב.

ואסיים בברכה,

יודה טשזנר.

מוסיף והולך' – הוספות והערות שהתקבלו על הגליונות הקודמים:

- **בדין עניית אמן או קדיש וקדושה לאחר נטילת ידיים לסעודה.** הנה דעת הגאון רבי עמרם פריד שליט"א שלא יענה אמן וזה הפסק.

עוד הוסיף בזה – שלאחר הנטילה קודם הברכה, הגם שאינו חייב לענות אמן וכדו', מ"מ אם רוצה לענות הרי שמותר לו [משא"כ לאחר הברכה קודם הניגוב שאז אסור לענות כלל ועיקר]. וזאת בתנאי, שלאחר שיענה אמן וכדו' שיביא את עצמו שוב לידי חיוב נטילת ידיים, דהיינו שיגע במקומות המטונפים שבגופו או במנעליו, ויטול שוב ידיו, ויסמך לזה את הברכה על נטילת ידיים. – אך כאמור אינו חייב אז לענות כיון שהוא במצב שהוא לאחר נטילת ידיים⁵.

עוד בעיקר הנידון – ציין לי ידו"נ הגאון הבהיר רבי יוסף אביטבול שליט"א למה שכתב בזה בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' י"ב). ויל"ע שם בדבריו המאירים.

- **פלפולא דאורייתא, בדין מצוות צריכות כוונה.** הנה יש לעיין מהו כשקיים מצוה מן התורה וחשב שזה מצוה דרבנן, האם יצא ידי חובתו.

הנה הגאון רבי עמרם פריד שליט"א אמר בזה דהוי ספיקא דאורייתא כיון די ש לחוש לדעת הביכורי יעקב (סי' תרנ"ח סוסק"א) דס"ל דלא מהני כוונה למצוה דרבנן כשמקיים מצוה דאורייתא, ולכך צריך לחזור ולקיים את המצוה בכוונה למצוה דאורייתא.

עוד בעיקר הנידון – העיר בזה הגאון רבי אליעזר דוד שפירא שליט"א דלכאו' יש צד לומר שהוא עובר בזה משום 'בל תגרע'⁶ כיון שכיוון במצוה מן התורה שהיא מצוה דרבנן. – אולם יש לומר בזה דכיון שהוא עושה זאת ב'שב ואל תעשה' הרי דזה תליא בדברי הרשב"א והטורי אבן לגבי מי שמבטל עשה האם עובר משום בל תגרע או לא. והרחיב בזה בקהילות יעקב על ראש השנה.

⁵ וכן אמר לי כש"ת הגאון אבד"ק דז'קוב גבעת זאב. והגאון רבי אליעזר דוד שפירא שליט"א הראה שכן כתב באלף המגן על המטה אפרים (והובא בשו"ת יביע אומר ח"ח סי' כ').

⁶ וכעין דברי הרמב"ם שהאומר על בשר עוף בחלב שזה אסור מן התורה עובר משום 'בל תוסיף', ועפ"ז דנו פוסקי זמנינו לגבי הנוסח באמירת 'לשם יחוד' בספירת העומר שאין זה נכון לומר שם 'לקיים מצות עשה' כיון דבזמן הזה יש שיטות שסוברים שמצות ספירת העומר היא מצוה דרבנן, וכשאומר לקיים מצות עשה נמצא שעובר על בל תוסיף, וא"כ ה"ה בגוונא דידן נימא דעובר משום בל תגרע.